

Səbirə İSKƏNDƏROVA
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun
“İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfəsi və
sosiologiyası” şöbəsinin böyük elmi
işçisi, f.ü.f.d.

İNFÖRMASİYA TEXNOLOGİYALARININ İNKİŞAFI ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA SOSİOMƏDƏNİ DƏYİŞİKLİKLƏR

Müasir dövrdə yeni informasiya texnologiyalarının inkişafı ilə kütləvi kommunikasiya imkanları və formaları sürətlə artmaqda və genişlənməkdədir. Bu proses artıq bütün dünya ölkələrində siyasi, mədəni, iqtisadi sferaları, o cümlədən, sosiomədəni həyatı əhatə etməkdədir. Belə ki, Azərbaycanda sosial-iqtisadi sferanın idarə edilməsində “Elektron hökumət” modelinə keçməsi, ölkənin iqtisadi, sosial-mədəni inkişafının mühüm hədəflərini özündə əks etdirən “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının qəbul edilməsi, bu konsepsiyaya əsasən Azərbaycanda 2014-2020-ci illərdə informasiya cəmiyyətinin inkişafı ilə bağlı Milli Strategiyanın təsdiqlənməsi və tətbiqi deyilənlərə əyani sübutdur. Digər tərəfdən, informasiya cəmiyyəti ideyasının reallığa çevrilməsi üçün kütləvi kommunikasiyanın əsas vasitəsi sayılan KİV-in cəmiyyətə sosiomədəni təsiri əhəmiyyətli dərəcədə artır və bu təsir yeni informasiya texnologiyalarının hər kəs üçün əlçatan olduğunu göstərir.

Müasir cəmiyyət sosial-mədəni dinamika, əlaqələrin, münasibətlərin, proseslərin müxtəlifliyi, eləcə də insanın həyat fəaliyyətinin keyfiyyətə dəyişməsi ilə səciyyələnir. Nəzərə çarpan tərəqqi

təkcə gələcək inkişaf istiqamətlərini deyil, həm də şəxsiyyət, cəmiyyət, dövlət üçün yeni çağırışlar və təhdidlər yaradan informasiya sahəsində müşahidə olunur.¹

Yaşadığımız XXI əsrdə elmi-texniki inqilab cəmiyyətin qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün geniş imkanlar açmaqdadır. Belə ki, informasiyanın istehsalı, emalı və ötürülməsi yeni, güclü məhsuldar qüvvəyə çevrilib sosial, iqtisadi və siyasi proseslərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Məlumdur ki, informasiya mühiti müxtəlif formalarda informasiyanın yarandığı, qorunduğu, istehsal olunduğu və sərbəst yayıldığı cəmiyyətdə informasiya və kommunikasiyanın qarşılıqlı təsirinin bütün təzahürlərinin həyata keçiydi, cəmiyyətin vahid orqanizm kimi fəaliyyətinin və inkişafının təmin olunduğu keyfiyyətə yeni, şəbəkəli və açıq mühitdir. Sivilizasiyanın müasir inkişaf mərhələsində informasiya cəmiyyətinin təşəkkülünə insana sosial, psixoloji və mədəni təsirləri ilə bağlıdır. Bu baxımdan maddi və mənəvi sərvətlərdən səmərəli istifadə etmək, insanın yaradıcılıq qabiliyyətini artırmaq sahəsində respublikamızda qenişmiqyaslı işlər görülməkdədir.²

Ölkəmizdə son illər ərzində informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətli tərəqqisi İnternetin imkanlarının genişlənməsinə şərait yaratmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin də qeyd etdiyi kimi: "Azərbaycanda... İKT ilə bağlı bütün başqa məsələlər həllini tapmaqdadır... Yəni, bu sahə inkişaf edir və ölkəmizin müasirləşməsinə xidmət göstərir. Sırr deyil ki, bundan sonrakı dövrdə dünyada elmi-texniki tərəqqi daha

çox İKT sektoru ilə bağlı olacaqdır. Biz həm qabaqcıl texnologiyaları tətbiq etməliyik, həm də peşəkar kadrları hazırlamalıyıq".³

Azərbaycanda informasiyalaşdırma sahəsində "dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir: milli informasiya fəzasının formalaşdırılması; informasiya ehtiyatları, sistemləri, texnologiyaları və onların təminat vasitələri üzərində mülkiyyətin bütün formalarının inkişafına, informasiya məhsulları və xidmətləri bazalarının formalaşmasına yardım edilməsi; dövlət informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması və mühafizəsi üçün zəruri olan şəraitin yaradılması; informasiya fəzasında milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi; informasiyalaşdırma mühitində dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanlarının, təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaq bütün müəssisə, idarə və təşkilatların, vətəndaşların hüquqlarının təmin olunması; informasiyalaşdırma mühitində elmi-texniki və istehsal siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi; informasiyalaşdırma layihələri və proqramlarının dəstəklənməsi, onların işlənməsi və həyata keçirilməsi üçün investisiyaların cəlb olunması sisteminin və stimullaşdırma mexanizminin yaradılması".⁴ Hazırkı şəraitdə təkcə informasiyanın zamanında dəqiq, operativ, qərəzsiz bir şəkildə çatdırılması deyil, onun doğurduğu sosial təsir və psixoloji effekt də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sosial-mədəni və psixoloji məzmununa görə, informasiya mübadiləsi ünsiyyətin özünəməxsus formasıdır, kommunikasiya prosesinin tərkib hissəsidir.

"İnformasiya cəmiyyəti" konsepsiyasının müəlliflərindən olan Amerika sosioloqu, futuroloqu Elvin Tofflerə görə, yeni cə-

¹ Mehdiyev R. Azərbaycanın efir məkanı: problemlər və vəzifələr. B., "Azərbaycan" qəzeti, 2 oktyabr 2009, s.2.

² Məmmədov İ. Fəlsəfə haqqında: yeni baxışlar, təmayüllər və perspektivlər. "Təknur" nəşriyyatı, B., 2013, 118 s.

³ Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Azərbaycan Parlament Assambleyasının II sessiyasındakı çıxışı. "Xalq" qəzeti, № 7, 4 aprel 2012.

⁴ Niyazov X. Dövlət informasiya siyasəti (KİV timsalında) // "Elm və təhsil" nəşriyyatı, B., 2016, 159-160 s.

miyyətdə KİV-lər kütləvisizləşmə prosesi ilə üzlaşacaq. O, qeyd edir ki, yeni nəsil media və İKT vasitələrinin yaranması ilə ənənəvi mətbuat oxucu auditoriyasını itirməklə əvvəlki rolundan məhrum olacaq. Cəmiyyətin informasiya ilə təmin olunmasında KİV özünəməxsus şəkildə sözlünü deyir. Bu isə kütləvi kommunikasiya prosesində yeni sosiomədəni eraya keçid deməkdir.⁵

İnformasiya cəmiyyətində həm dövlət, həm cəmiyyət strukturları, eləcə də sadə insanlar informasiya, dəyərlər mübadiləsini üstün bir şəkildə yeni kommunikasiya vasitələri üzərindən həyata keçirirlər. Müvafiq şərtlər daxilində cəmiyyətdə dərin sosiomədəni dəyişikliklərin baş verməsi, mənəvi-əxlaqi meyarların əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi, yeni davranış, özünüifadə modellərinin formalaşması qaçılmazdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, informasiya texnologiyaları ictimai həyatı, insanların fikrini, rəyini, düşüncəsini nəzərəcərpacaq şəkildə əks etdirir, formalaşdırır. Burada həlledici rol kütləvi informasiya vasitələri öz üzərinə götürür. Müasir dövrdə KİV dedikdə əsasən, radio, televiziya, ənənəvi mətbuat (qəzet, jurnal) və İnternet nəzərdə tutulur. Bu mənada, sosiomədəni dəyərlərin ictimai şüurda təzahürü, yeniləşməsi, transformasiyası KİV amili ilə birbaşa bağlıdır. İKT inkişaf etdikcə KİV insanlar, dövlət orqanları və ümumilikdə, cəmiyyətin ünsiyyət qurması üçün mühüm vasitəyə çevrilir. Cəmiyyətin “güzgüsü” sayılan KİV, eyni zamanda, demokratiya, siyasi proseslər, identiklik (eyniləşdirmə) məsələsi, həmçinin ictimaiyyət və mədəniyyət problemlərində vacib faktor rolunu oynayır.⁶ KİV kütləvi kommunikasiya vasitəsi olmaqla yanaşı, həm də mənəvi-ideoloji mahiyyət və məzmun kəsb edir. Başqa sözlə, onların təsir, nüfuz sferası informasiya və kom-

⁵ Тоффлер Э. Третья волна. Глава 13. Демассификация средств массовой информации //М.: АСТ, 2004, 436 с.

⁶ Niyazov X. KİV-in siyasi institut kimi modernləşmə prosesində yeri. Geostrategiya. № 1 (25), 2015, 27-32 s.

munikasiya funksiyasından daha genişdir. Müasir KİV bütün müsbət, mənfəətəyülləri fonunda kütləvi mədəniyyət hadisəsidir. Ancaq bu amillər internet texnologiyalarından daimi asılılıq təhlükəsi yaradır ki, bunun da xoşagəlməz nümunələri və fəsadları kifayət qədərdir. Zövqümüz, davranışımız, ünsiyyət mədəniyyətimiz əhəmiyyətli dərəcədə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının təsiri ilə formalaşır.

Beləliklə, müasir ictimai proseslərdə informasiya texnologiyalarının rolu olduqca böyükdür. Tarixi inkişafın hazırkı mərhələsində kütləvi informasiya və kommunikasiya vasitələri nəinki cəmiyyətin inkişaf prosesini intensivləşdirir, əsas dəyişikliklərin katalizatoru kimi çıxış edir, həm də faktiki olaraq reallığı formalaşdırır və ictimai sistemin əsasında duran qüvvəyə çevrilir. Azərbaycan dövlətçiliyi üçün bu problemin vacib tərəfi milli mədəniyyətinin, dövlətçilik ənənəsinin, cəmiyyətin sosial-iqtisadi xüsusiyyətlərinin, ekoloji siyasətinin, adət-ənənələrinin dünyaya tanıtılması nəticəsində ölkə haqqında düzgün təsəvvürlər formalaşdırmaqdan ibarətdir.

Bəllidir ki, bugün vahid İnternet şəbəkəsinin – açıq, ortaqlıq informasiya məkanının formalaşması sayəsində istənilən informasiya hər bir insan üçün əlçatandır. Sosial şəbəkələrdə müxtəlif dövlətləri, xalqları, etnosları, sosial-mədəni birlikləri əhatə edən çoxsaylı qruplar, açıq elektron səhifələr yaradılır. Burada müxtəlif dəyərlərin, fikirlərin açıq mübadiləsi baş verir, hər bir insan böyük vaxt və məsafə qat etmədən, çox qısa zamanda, maneəsiz, təhlükəsiz bir şəkildə artıq internet məkanına sığaraq əlçatan olan dünyanın hər qarışı, zəngin biliklər, asan və etibarlı bilik, informasiya mənbələri ilə tanış olmaq imkanı qazanır. Qloballaşan informasiya məkanında Azərbaycanın kütləvi informasiya və kommunikasiya vasitələri də özünəməxsus çəkiyə, geniş auditoriyaya və təsirə malikdir. Belə ki, müasir KİV bir tərəfdən, ictimai rəyi, mədəni-mənəvi dəyərlər

sistemini məqsədli şəkildə formalaşdırır, digər tərəfdən, çox vaxt reyting, populyarlıq ardınca qaçaraq, kütləni, auditoriyanı müxtəlif vasitələrlə manipulyasiya etməklə etik-mədəni dəyərlərin aşınmasına, deqradasiyaya uğramasına səbəb olur.

Müasir şəraitdə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin formalaşması sosiomədəni dəyərlərin transformasiyası, kütləvi kommunikasiya modellərinin dəyişməsi ilə birbaşa əlaqədardır. Baş verən dəyişikliklər, mövcud yeniləşmə təmayüllü şəxsiyyət - cəmiyyət - dövlət üçbucağını özünəməxsus şəkildə ifadə edir, şərtləndirir. Fikrimizcə, hazırda özünü göstərən sosiomədəni dəyişikliklər fonunda dövlətin xüsusi informasiya siyasəti konsepsiyasının işlənilib hazırlanması məqsəduyğundur. Bu, sürətli informasiyalaşma mühitində kütləvi kommunikasiyaların doğurduğu sosial çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün kifayət qədər önəmlidir. Hazırda Azərbaycan Respublikasının gerçəkləşdirdiyi informasiya siyasətinin başlıca hədəfi milli maraqların dolğun, adekvat şəkildə həyata keçirilməsidir. Cəmiyyətdə həmrəylik mühitinin formalaşdırılması, sosiomədəni rifah ideyasının, mənəvi-əxlaqi sağlamlığın təşviq edilməsi bu siyasətin mühüm istiqamətlərindən sayıla bilər. Prezident İlham Əliyevin cəmiyyətdə güclü sosial nəzarətin və informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin zəruriliyini dəfələrlə vurğulaması, bu mənada, heç də təsadüfi deyil. Kütləvi kommunikasiyaların sosiomədəni transformasiyası şəraitində informasiya siyasəti qarşılıqlı məlumat-ideya mübadiləsi proseslərinin tənzimlənməsinə xidmət edir. Bu şərtlər daxilində dövlətin informasiya siyasəti vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə birlikdə informasiya-kommunikasiya proseslərinin tənzimlənməsinə yönəlir. İnformasiya cəmiyyətinin milli maraqlar kontekstində təşəkkül, formalaşması və inkişafı burada əsas hədəflərdən biridir. Digər önəmli məsələ şəxsiyyət-cəmiyyət əlaqələri çərçivəsində informasiya təhlükəsizliyinə xüsusi diqqət yetirilməsidir.

Əslində, mədəni-mənəvi dəyərlər sahəsində mühafizəkarlığın, etik çərçivələrin, əxlaqi məhdudiyyətlərin qorunub saxlanılması cəmiyyətin, bəşəriyyətin inkişafı baxımından məqsəduyğun, arzuolunandır. Müasir cəmiyyətdə sosial, siyasi, mədəni proseslərin tənzimlənməsində aparıcı mövqe məhz dövlətə, onun siyasi strukturlarına məxsusdur. Digər tərəfdən, informasiya cəmiyyətinin potensialından, imkanlarından geniş faydalanmaq, yararlanmaq üçün "Elektron hökumət" çərçivəsində gerçəkləşdirilən sosial proqramlar və xidmətlər ölkənin sosiomədəni inkişaf prioritetlərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Bu istiqamətdə irəli sürülən tələblər müasir dünyanın gerçəkliklərini əks etdirməli, onları adekvat şəkildə tamamlamalıdır. Azərbaycan cəmiyyəti üçün sosiomədəni kommunikasiya məsələlərinin informasiya siyasəti vasitəsilə tənzimlənməsi hazırda aktual və bir qədər yeni istiqamətlərdən biridir. Lakin bu yeniliklər bilavasitə dünyada baş verən, ölkədə cərəyan edən hadisə və proseslərin yekunu, adekvat təzahürüdür.

Açar sözlər: informasiya texnologiyaları, KİV, elmi-texniki inqilab, informasiya mübadiləsi, sosiomədəni həyat.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Azərbaycan Parlament Assambleyasının II sessiyasındakı çıxışı. "Xalq" qəzeti, 4 aprel 2012, № 7.
2. Mehdiyev R. Azərbaycanın efir məkanı: problemlər və vəzifələr. B., "Azərbaycan" qəzeti, 2 oktyabr 2009, s.2.
3. Məmmədzadə İ. Bir daha Fəlsəfə haqqında: yeni baxışlar, təmayüllər və perspektivlər». «Təknur» nəşriyyatı, B., 2013, 118 s.
4. Niyazov X. Dövlət informasiya siyasəti (KİV timsalında) // "Elm və təhsil" nəşriyyatı, B., 2016, 324 s.

5. Niyazov X. KIV-in siyasi institut kimi modernləşmə prosesində yeri. Geostrategiya. № 1 (25), 2015.

6. Назаров М. Массовая коммуникация и общество. Введение в теорию и исследования. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010, 360 с.

7. Тоффлер Э. Третья волна. Глава 13. Демассификация средств массовой информации. М.: АСТ, 2004, 781 с.

Сабира ИСКЕНДЕРОВА

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

Современное общество характеризуется социально-культурной динамикой, разнообразием связей, отношений, процессов, а также качественным изменением жизнедеятельности человека. Более заметный прогресс наблюдается не только в векторах будущего развития, но и в информационной сфере, создающей новые вызовы и угрозы для личности, общества, государства. В информационном обществе средства массовой информации и коммуникации интенсифицируют процесс развития азербайджанского общества, выступают катализатором социокультурных изменений, становятся силой, формирующей реальность и стоящей за основой общественной системы.

Ключевые слова: информационные технологии, медиа, научно-техническая революция, обмен информацией, социокультурная жизнь.

Sabira ISKENDEROVA

SOCIOCULTURAL CHANGES IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN AZERBAIJAN

ABSTRACT

Modern society is characterized by sociocultural dynamics, a variety of relationships, processes, and qualitative changes in human activity. More noticeable progress is observed not only in the vectors of future development, but also in the information sphere, which creates new challenges and threats to the individual, society and the state. In the information society, mass media and communications intensify the process of development of Azerbaijani society, act as a catalyst for sociocultural changes, become a force that forms reality and stands behind the foundation of the social system.

Keywords: information technology, media, scientific and technological revolution, information exchange, sociocultural life.